

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

توسعه آموزش
آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

توسعه آموزش
روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

توسعه آموزش
آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران

ارائه عوامل زمینه‌ساز بزه‌کاری و نقش پنهان مدرسه سرگذشت پژوهی نوجوانان بزه‌کار کانون

اصلاح و تربیت شهر مشهد

زهره هاشم‌پور^۱ و محمود سعیدی رضوانی^۲

کلید واژه‌ها: نوجوانان بزه‌کار، مدرسه، اصلاح و تربیت

مقدمه

بزه‌کاری و عوامل آن از مقوله‌های مورد توجه پژوهشگران ایرانی بوده است. محور پژوهش‌ها در درجه اول بررسی عوامل خانوادگی و در درجه دوم تحلیل عوامل اجتماعی و نیز شخصیتی بوده است (نظیر روزبهانی، ۱۳۷۸؛ اسماعیلی، ۱۳۷۳؛ امانت، ۱۳۷۳؛ صدفی، ۱۳۷۲؛ سرابندی، ۱۳۷۶ و جلیلی، ۱۳۷۲).

به طور کلی یافته‌های پژوهش‌ها در اغلب موارد عامل‌های گسسته، کاهش انسجام خانوادگی، کاهش حمایت خانوادگی، طلاق والدین و درگیری‌های پدر و مادر را به عنوان عامل عمده بزه‌کاری شناسایی کرده‌اند. برخی پژوهش‌ها هم - گاه با دیدی جامع‌نگر و گاه با دیدی سطحی- تقریباً تمام عوامل خانوادگی، اجتماعی، آموزشی و فرهنگی و اقتصادی را کم و بیش در وقوع بزه‌کاری نوجوانان دخیل دانسته‌اند و در برخی از گزارش‌ها با نگاه جزئی‌تر تأثیر عواملی نظیر ابعاد ساختاری نظم در خانواده (چلپی و روزبهانی، ۱۳۸۰) بی‌سوادی و فقر اقتصادی والدین (قریشی زاده و حسینی، ۱۳۷۹) نقش دوستان و تدین فردی (احمدی، خواجه‌نوری و موسوی، ۱۳۸۸) و (مشکانی و مشکانی، ۱۳۸۱) و خصوصیات روانی مشتمل بر عزت نفس، سطح تحمل ناکامی در (انصاری نژاد، ۱۳۹۱) به اثبات رسیده است.

پژوهش‌ها به مدرسه، نه به عنوان یک عامل احتمالاً موثر در بزه‌کاری و بلکه به عنوان یک عامل پیشگیری از بزه‌کاری نگریده‌اند و در تحلیل نتایج به این مسأله رسیده‌اند که مدارس نقش پیشگیرانه خود را به خوبی ایفا نکرده‌اند. کمتر پژوهشی است که به نقش وقایع مدرسه‌ای در ایجاد یا تقویت رفتارهای ناهنجار و بزهکارانه توجهی کرده باشد. یعنی از عوامل ژنتیکی، خانوادگی، اجتماعی، رسانه‌ها و مانند آن یاد شده است، اما از مدرسه به عنوان عامل بازدارنده نام برده شده است (شامبیانی، ۱۳۷۰). واقعیت هم این است که جایگاه واقعی مدرسه باید جایگاه بازدارندگی از بزه‌کاری و نه عامل ایجاد یا تقویت رفتارهای بزهکارانه باشد.

اما احتمالاً به علت وجود نشانه‌هایی در نقش مدرسه در تقویت بزه‌کاری، شاهد نوع دیگری نگاه به عوامل بزه‌کاری هستیم. در این نگاه به «مدرسه» به عنوان یک «عامل» احتمالی ایجاد یا تقویت بزه‌کاری توجه شده است. مثلاً بر اساس نگرایی (۱۳۸۰)، عامل‌های شکست تحصیلی، تنبیه در مدرسه و روش‌های تربیتی نامطلوب در ایجاد ناهنجاری‌های نوجوانان نقش آفرین هستند و بر اساس فاضلی نیا (۱۳۸۰) نیز شکست تحصیلی و برخورد نامناسب اولیای مدرسه تأثیر معناداری در ایجاد ناهنجاری‌ها داشته‌اند.

در این پژوهش بر نقش شرایط و عوامل مدرسه‌ای که احتمالاً زمینه‌ساز سوق دادن اطفال به بزه‌کاری و در تبدیل آن‌ها به بزه‌کاران نوجوان موثر بوده‌اند، تأکید شده و در همین راستا مقوله‌های زیر مورد بررسی واقع شده است.

۱- شرایط خانوادگی و نوع ارتباط خانه و مدرسه دوره ابتدایی بزه‌کاران نوجوان

۲- محیط فیزیکی مدرسه ابتدایی بزه‌کاران نوجوان

^۱ نویسنده مسؤل، کارشناس علوم تربیتی از دانشگاه فردوسی مشهد

^۲ دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

۳- جو روانی و نیروی انسانی مدرسه

۴- عوامل موثر بر ایجاد بزه کاری از نظر خود ایشان

روش

روش پژوهش حاضر سرگذشت پژوهشی با استفاده از ابزارهای مصاحبه نیمه سازمان یافته و پرسشنامه‌های باز - پاسخ بوده است. تحلیل داده‌ها با توجه به تکیه بر نکات برجسته زندگی مدرسه‌ای (و نه تمرکز بر تکرار وقایع و آمار و ارقام) تا حد زیادی جنبه کیفی به خود گرفته است. بزه‌کاران کانون و اصلاح تربیت مشتمل بر ۳۵ نوجوان پسر بین ۱۳ تا ۱۸ ساله بوده‌اند که در این پژوهش تمام نوجوانان از قسمت مشاوره کانون انتخاب شدند.

یافته‌ها

به طور کلی با توجه به پاسخ‌های ارائه شده به سؤالات مربوط به مقوله خانواده و مدرسه چنین نتیجه گرفته شد: اغلب خانواده‌ها دارای جمعیت زیاد بوده و والدین یا جدا از هم زندگی می‌کنند و یا طلاق گرفته‌اند و یا به علل دیگری نظیر سرقت و قاچاق در زندان به سر می‌برند. آن دسته از کسانی هم که پدر و مادرشان باهم زندگی می‌کنند از لحاظ مالی با مشکل مواجه بوده و خود نوجوانان به واسطه اشتغال، مدت زیادی را در بیرون از خانه سپری کرده، در نتیجه والدین هیچ‌گونه نظارتی (حتی غیرمستقیم) بر آن‌ها نداشته‌اند. علاوه بر آن تأمین مخارج خانواده افت تحصیلی زیادی را به دنبال دارد که خود نیز در بیشتر موارد اخراج از مدرسه را در پی داشته است و به طور کلی می‌توان گفت هیچ‌گونه ارتباط مثبتی بین خانه و مدرسه آزمودنی‌ها در زمان تحصیل ایشان وجود نداشته است.

پاسخ‌های آزمودنی‌ها نشان داد که اکثر آن‌ها محیط مدرسه را نامناسب معرفی کرده‌اند. همچنین نارضایتی از مدرسه در اکثر آزمودنی‌ها وجود داشته است. محیط نامناسب و بیش از حد شلوغ مدرسه، یکی از عوامل نارضایتی دانش‌آموزان از مدرسه بوده و در مدرسه گریزی آن‌ها و ترک تحصیل و پیوستن به گروه‌های نابهنجار، نقش عمده‌ای ایفا کرده است.

با توجه به اظهارنظرهای دانش‌آموزان سابق (بزه‌کاران فعلی) اغلب معلمان این مدارس، دانش‌آموزان را با وسایلی مثل سیم، شلنگ، خط کش، چوب تنبیه بدنی می‌کردند. نکته قابل توجه این که در پاسخ به سؤال بهترین معلم چه ویژگی‌هایی داشت؟ برخی از دانش‌آموزان هیچ معلمی را به عنوان یک معلم خوب به خاطر نداشته‌اند و پاسخ آن‌ها در واقع بیان ویژگی‌های یک معلم مطلوب بود و نه "بهترین معلم" که به یاد داشته‌اند. مسئله دیگری که باید مورد اشاره قرار گیرد، اصرار برخی معلمان به تکرار تنبیه بدنی و تحقیرهای چندین و چند باره است. حتی اگر به معلمی حق بدهیم که در اثر عصبانیت یا ناراحتی زائدالوصف بعضاً متوسل به خشونت بشود، این که در هر جلسه، دانش‌آموز خاصی را تنبیه کند تا آن جا که در نهایت دانش‌آموز مجبور به ترک تحصیل شود به هیچ‌وجه پذیرفتنی نیست. (خاطره تلخی که دارم این است که روزی معلم تکلیف درسی را پای تخته‌سیاه نوشت و از کلاس خارج شد و من بلافاصله به سمت تخته‌سیاه رفتم و آن‌ها را پاک کردم. معلم که در همین زمان سر رسید سیلی محکمی به صورتم زد و بعد از آن هر بار که به کلاس می‌آمد مرا در گوشه کلاس نگه می‌داشت و تا می‌توانست به من فحش و ناسزا می‌داد و باعث می‌شد که هر روز بیشتر از او متنفر شده و دست آخر مدرسه را هم ترک نمایم).

نوجوانان حاضر در کانون اصلاح و تربیت یکی از عوامل اصلی انجام کارهای نادرست را رفتارهای زشت معلمان، معاونان و مدیر مدرسه عنوان کرده‌اند. نکته قابل توجه دیگر آن که این افراد خود را نیز مقصر می‌دانند و برخلاف انتظار، تمام تقصیرها را معطوف به دیگران نمی‌دانند. این موضوع نشان می‌دهد می‌توان تا حد زیادی به پاسخ‌های این افراد اعتماد داشت. پاسخ‌هایی که نشان می‌دهند سهم مدرسه در زمینه سازی بزه‌کاری‌ها سهمی چشم‌گیر است.

بحث و نتیجه‌گیری

سرگذشت پژوهی حاضر نشان داد اکثر نوجوانان حاضر در کانون از عدم وجود ارتباط بین دو نهاد خانه و مدرسه شکایت داشته‌اند. این عدم ارتباط به علل مختلف مثل طلاق، فوت یکی از والدین، بی‌سوادی، عدم وجود سرپرست حقیقی و مانند آن

بوده است. نوجوانان از مدارس پایین شهر گله‌مندی زیادی داشته‌اند. آن‌ها مدرسه را از نظر فیزیکی به طور کل مغایر با خواسته‌هایشان می‌دانند و شلوغی بیش از حد کلاس‌ها خود عاملی برای ترک تحصیل به شمار رفته است. جو روانی و نیروی انسانی مدرسه تأثیر بسزایی در گرایش یا عدم گرایش نوجوانان به بزه‌کاری دارند. عدم درک و تفاهم بین نیروی انسانی و نوجوانان مشکلات عدیده‌ای را برای هر دو گروه فراهم می‌سازد که در این میان معلم نقش مبصر و نوجوان نقش یاگی را در مدرسه بازی می‌کنند.

به نظر نوجوانان علاوه بر خود ایشان، رفتار معلمین، تبعیض چه در مدرسه و چه در خانه و اجتماع، عدم درک معلمین نسبت به دانش‌آموزان، نمره نیاوردن، غیبت‌های مکرر و عدم توجه اولیای آموزشی مدرسه‌ها عوامل عمده زمینه‌ساز بزه‌کاری است. نکته قابل توجه آن که انتظارات نوجوانان از مدرسه، هر یک می‌تواند سر لوحه عمل دست اندرکاران تعلیم و تربیت و برنامه‌ریزان نظام آموزشی قرار گیرد. این جمله بزه‌کار فعلی (دانش‌آموز قبلی) که می‌گوید: "مدرسه ما را چنان تربیت کرد که فقط به دنبال دیپلم باشیم و آن را نیز به دست نیاوردیم"، یادآور افکار و اندیشه‌های مربیان بزرگی مانند ایلچ و فریره است که بر اهداف کلیشه‌ای نظام‌های آموزشی انتقادهای و ایرادهای زیادی وارد ساخته‌اند

یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش‌های فاضلی (۱۳۸۰) و نگرایی (۱۳۸۰) همخوانی نشان می‌دهد. در هر دو پژوهش گفته‌شده رفتار نامطلوب اولیای مدرسه از عوامل نابهنجاری‌ها به شمار آمده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که نقش مدرسه و معلم در بزه‌کاری بسیار قابل توجه و نیازمند تعمق است.

تنها پیشنهاد پژوهش حاضر، توجه بیشتر دست اندرکاران به اثرات منفی روانی و عاطفی تجارب مدرسه‌های موجود است. گاهی تصور می‌شود که مدارس ما در جلوگیری از بزه‌کاری‌ها فقدان اثربخشی لازم هستند و دیگر اشکالی ندارند! یعنی مدارس نتوانسته‌اند به اهداف نهایی و عالی نظام آموزش و پرورش دست یابند و باید در این جهت تلاش بیشتری نمایند. این پژوهش نشان داد که مسئله مدرسه ما بسیار اساسی تر از فقدان اثربخشی لازم است؛ مدارس گاهی در جهت منفی عمل می‌کنند یعنی خود زمینه‌ساز بزه‌کاری می‌شوند. اگر نسبت به نظریه‌های برخی فیلسوفان (به قولی انقلابی و به قولی افراطی) نظیر ایوان ایلچ مبنی بر مدرسه زدایی مخالفت ورزیم، دست کم باید بپذیریم که نظرات این گروه از مربیان در مورد هماهنگی حرکت مدرسه با نظام اجتماعی، سیاسی و فرهنگی چندان بیراه نیست. مدارس ما با بچه‌های طردشده از خانواده همان‌گونه عمل می‌کنند که جامعه و خانواده با آنان عمل کرده است. رفتار خانواده و جامعه با این افراد، توسط مدارس به خوبی تکمیل می‌شود و فرد طردشده توسط خانواده، توسط مدرسه نیز لعن و طرد می‌شود. به واقع مدارس و نظام آموزش و پرورش به غیر از تأسیس و ساخت مدرسه در مناطق بحران‌زده حاشیه شهر و گسیل کم‌تجربه‌ترین افراد به عنوان مدیر و معلم چه انجام داده‌اند؟ سخن در این نیست که آیا با امکانات موجود می‌توانستیم بهتر عمل کنیم یا خیر؟ بحث ارزشیابی نظام آموزشی نیست، کشف مقصر و قاصر مطرح نیست، بحث در آن است که "ضعف در برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی برای شکست است" و برنامه‌ریزی برای شکست در تربیت، برنامه‌ریزی برای تربیت بزه‌کار است.

منابع

- احمدی، حبیب؛ خواجه‌نوری، بیژن و موسوی سید مجید (۱۳۸۸). عوامل مرتبط با بزه‌کاری دانش‌آموزان دبیرستانی. *رفاه اجتماعی*، ۹(۳۳): ۱۰۵-۱۲۲.
- اسماعیلی، رضا (۱۳۷۲). *بررسی عوامل اجتماعی موثر بر بزه‌کاری نوجوانان و جوانان اصفهان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- امانت، حمید (۱۳۷۲). *بررسی عوامل اجتماعی بزه‌کاری نوجوانان در تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
- انصاری نژاد، نصرالله (۱۳۹۱). *تحلیل بزه‌کاری نوجوانان کانون اصلاح و تربیت تهران*. *رفاه اجتماعی*، ۱۲(۴۵): ۳۶۵-۳۸۶.

- چلبی، مسعود و روزبهانی، توران (۱۳۸۰). نقش خانواده به عنوان عامل و مانع بزه‌کاری نوجوانان. *پژوهشنامه علوم انسانی*، (۲۹): ۹۵-۱۳۲.
- صدفی، ذبیح‌الله (۱۳۷۳). *عوامل موثر در انحرافات اجتماعی با تکیه بر عوامل خانوادگی، فرهنگی و اجتماعی موثر بر بزه‌کاری نوجوانان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
- فاضلی نیا، فرزانه (۱۳۸۰). *نقش خانواده و مدرسه در آسیب‌زایی اجتماعی مددجویان کانون اصلاح و تربیت تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا.
- قریشی زاده، سید محمدعلی و حسینی، سید قاسم (۱۳۷۹). بررسی شیوع عوامل روانی و اجتماعی در بزه‌کاری نوجوانان. *مجله پزشکی تبریز*، ۳۴(۴۷): ۲۵-۳۰.
- مشکانی، محمدرضا و مشکانی، زهرا سادات (۱۳۸۱). سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزه‌کاری نوجوانان (آزمون تجربی نظریه ترکیبی کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی). *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۴(۲): ۳-۲۵.
- نگراوی، فرشته (۱۳۸۰). *بررسی نقش خانواده و مدرس در آسیب‌زایی روانی اجتماعی کودکان و نوجوانان*. کانون اصلاح و تربیت / هواز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا.

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

تازه های آموزش
آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

تازه های آموزش
روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

تازه های آموزش
آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران